

УДК 378.035+378.064.2

ВИКЛАДАЧ СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК СУБ'ЄКТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ МНС УКРАЇНИ

М.А.Кришталь

Анотація. Стаття присвячена обґрунтуванню суб'єктності викладачів спеціальних дисциплін вищих навчальних закладів МНС України в педагогічній діяльності та розкриттю основних ознак суб'єкта педагогічної діяльності.

Ключові слова: викладач спеціальних дисциплін, суб'єкт педагогічної діяльності, професійна суб'єктність.

Аннотация. Статья посвящена обоснованию субъектности преподавателей специальных дисциплин высших учебных заведений МНС Украины в педагогической деятельности и раскрытию основных признаков субъекта педагогической деятельности.

Ключевые слова: преподаватель специальных дисциплин, субъект педагогической деятельности, профессиональная субъектность.

Abstract. Article is devoted to the subjectivity of teachers of special subjects universities Ministry of Ukraine in educational activities and reveal the main features of the subject teaching activities.

Keywords: teacher of special subjects, an academic work, professional subjectivity.

Актуальність статті. Для професійної підготовки майбутніх спеціалістів МНС України потрібні професіонали та справжні фахівці екстремального виду діяльності, які здатні та готові до творчої педагогічної праці. Для цього потрібно, щоб викладачі спеціальних дисциплін мали справжній педагогічний професіоналізм, фахову компетентність і професійну суб'єктність. Ще на початку ХХ ст. П.Ф.Каптерев про роль учителя у навчальному процесі писав так: “Особистість учителя в обстановці навчання займає перше місце, ті чи інші його властивості будуть підвищувати або знижувати виховний вплив навчання” [6, с. 595]. Він виокремив у вчителя дві групи таких властивостей: “спеціальні учительські вміння”, які складаються з “наукової підготовленості вчителя”, та “особистісного вчительського таланту”; “перша властивість об'єктивного характеру і полягає у глибині знань предмета, що викладається, у ступені наукової підготовленості з даної спеціальності, у широкій освіті; згодом – у знайомстві з методологією предмета, загальними дидактичними принципами і, нарешті, у знанні властивостей дитячої натури, з якою вчитель має справу; друга властивість – суб'єктивного характеру і полягає у викладацькому мистецтві, в особистісному педагогічному таланті та творчості” [6, с. 595].

Водночас, аналіз практичної педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін свідчить, що вони не завжди підготовлені до розв'язання педагогічних завдань, переважно дотримуються авторитарного стилю педагогічної діяльності, недостатньо уваги приділяють виховним аспектам навчальних заходів. Це значною мірою зумовлено тим, що вони не мають, як правило, педагогічної освіти, а інколи й хисту до педагогічної діяльності, не набули педагогічного такту та педагогічної техніки, мають недостатньо розвинені професійно важливі якості як суб'єкти педагогічної діяльності.

Аналіз результатів останніх досліджень. Результати досліджень суб'єктних якостей педагогів містяться в наукових працях Г.О.Балла, Н.В.Кузьміної, А.К.Маркової, Л.М.Мітіної та ін. Наприклад, структура суб'єктних чинників педагога включає вид спрямованості, рівень здібностей, компетентність (Н.В. Кузьміна) [9], тобто вона складається з особистісного, психологічного і професійного компонентів. Структура суб'єктних властивостей педагога містить, на думку А.К.Маркової, два блоки: об'єктивні та суб'єктивні [12], які відображають три аспекти професійної діяльності: власне педагогічну діяльність, педагогічне спілкування й особистість учителя. Вони, відповідно, є трьома боками суб'єктності педагога: суб'єкта педагогічної діяльності, суб'єкта педагогічного спілкування та суб'єктності педагога.

У західній психології побутують різні *моделі вчителя*, які характеризують міру прояву його суб'єктності. Наприклад, *Г.Ферст елмахер і Дж.Солт ис* виділяють три моделі. *Організаторська:* учитель є майстром власної справи, він несе основну відповідальність за навчання, у процесі якого учні мають опанувати необхідну інформацію, навички та вміння. Головною постаттю є учитель, який підготовлений навчальний матеріал доводить до учнів шляхом актуалізації своєї майстерності та підготовленості. Отже, це – директивний чи авторитарний підхід учителя до педагогічної діяльності. *Терапевт ична:* учитель є не тільки організатором процесу навчання, а найголовніше – рівноправним

партнером учнів, головною метою якого є здоровий і щасливий розвиток учнів; домінує особистість учня та конструктивний підхід до організації процесу навчання. Ця модель має характер гуманістичного спрямування та суб'єкт-суб'єктних взаємин. *Ліберальна*: учитель виступає в ролі "визволителя розуму" учнів шляхом надання їм всього необхідного для навчальної діяльності, оскільки його основне завдання полягає в доведенні до учнів того, що вони мають знати і яким чином застосовувати свої знання [4, с. 26-27].

У цих моделях на перший план виходить проблема суб'єктності як самого вчителя, так і учнів. Відповідно у першій моделі, насамперед, визнається суб'єктність тільки самого учителя, а учням відводиться роль виконавців вказівок учителя, тобто об'єкта впливу; друга – спрямована на формування партнерських взаємин між учителем та учнями, заохочує суб'єктну поведінку учасників навчального процесу, а третя – надає можливість учням експериментувати, перевірити свої здібності, формувати власний стиль навчальної діяльності.

У психологічній царині останніми роками захищено низку дисертацій, в яких містяться обґрунтування проблеми суб'єкта та суб'єктності педагога (В.О.Бардиніна, Н.Я.Болипунова, О.Б.Ваньков, О.М.Волкова, О.О.Сергєєва та ін.). Водночас, проблема суб'єкта та суб'єктності викладача спеціальних дисциплін у педагогічній науці практично не досліджена.

Виклад основного дослідницького матеріалу. Загальнофілософську характеристику категорії "суб'єкт" дав *С.Л.Рубінштейн*, який підкреслював про утворення в бутті суб'єктів – центрів перебудови буття. 1. Категорія суб'єкта завжди співположена з категорією об'єкта: "...людина як суб'єкт, який пізнає, відкриває буття, здійснює його самоусвідомлення" [13, с. 326]. 2. Суб'єкт, який пізнає, або "суб'єкт наукового пізнання – це суспільний суб'єкт, який усвідомлює буття, яке пізнає..." [13, с. 326]. 3. Суспільний суб'єкт може існувати і реалізуватися і в діяльності, і в бутті конкретного індивіда. 4. "Я" людини передбачає, з одного боку, наявність певної діяльності, а з іншого – "довільна..., свідомо діяльність, яка регулюється, передбачає діючу особу, суб'єкта цієї діяльності – "Я" даного індивіда" [13, с.334]. 5. Суб'єкт – це особа, яка діє свідомо, самосвідомість якої спрямовано на "усвідомлення самого себе як істоти, яка усвідомлює світ і змінює його, як суб'єкта, який є дійовою особою у процесі його діяльності – практичної та теоретичної, суб'єкта діяльності..." [13, с. 335]. 6. Кожен конкретний суб'єкт визначається через своє ставлення до іншого. 7. Кожне "Я", представляючи і одиничне, і всезагальне, є колективним суб'єктом; "Кожне "Я", оскільки воно і є загальне "Я", є колективним суб'єктом, співдружністю суб'єктів, "республікою суб'єктів", співдружністю особистостей; це "Я" є насправді "Ми" [13, с. 337]. 8. Суб'єкт діяльності особисто формується і створюється у цій діяльності, розпредмечування якої може виявити і визначити і самого суб'єкта.

К.О.Абульханова-Славська підкреслює провідну характеристику суб'єкта: "У психології суб'єкт не просто суб'єкт активності, розвитку, самодіяльності, але такої міри активності, яка забезпечує його розвиток і самодіяльність, такої міри інтегрованості, яка забезпечує його розвиток і активність... Як методологічна категорія суб'єкт змикається з принципом детермінізму, який сформульований *С.Л.Рубінштейном* через діалектику зовнішніх і внутрішніх умов: суб'єкт виступає як інстанція, визначаючи це зіставлення таким чином, який забезпечує його активність, розвиток, самодіяльність, і в цьому полягає його самодетермінація, яка здійснюється через розв'язання суперечностей зовнішнього і внутрішнього, залежного і незалежного від нього" [15, с. 9].

Суб'єктність є конституційною характеристикою особистості. *В.А.Петровський* вважає, що "справжній суб'єкт не може не бути суб'єктом для самого себе і разом з тим суб'єктом свого буття для інших" [14, с. 42].

Отже, *сутнісною ознакою*, за якою викладач виокремлює і стверджує себе у просторі індивідуального та професійного буття, є "професійна суб'єктність" – із середини детермінована як спонтанна, так і цілеспрямована активність, спрямована на формування, розвиток, вдосконалення і самовдосконалення самого себе як суб'єкта пізнання, педагогічного спілкування, педагогічно доцільної поведінки та педагогічної діяльності.

Слід підкреслити таку тенденцію: науковці використовують у своїх дослідженнях щодо викладача поняття «суб'єкт», «суб'єктність», «суб'єкт педагогічної діяльності», наголошують на необхідності суб'єкт-суб'єктних відносин між викладачами та тими, хто вчиться. Для того, щоб усвідомити проблему суб'єкта та суб'єктності щодо викладачів спеціальних дисциплін, необхідно в комплексі проаналізувати та усвідомити цю діяльність як специфічну сферу професійної діяльності. *Сферою* їхньої професійної діяльності насамперед є вища військово-професійна школа, *об'єктом* – педагогічний процес у ВНЗ МНС України, основними *суб'єктами* якого є викладачі та курсанти, *предметом* професійної діяльності – спеціальна навчальна дисципліна, *результатом* – набуття курсантами основних складових професійної та фахової видів компетентності. Зміст їх діяльності

зумовлений функціями офіцера, викладача та фахівця в системі МНС України. Для їх реалізації вони повинні бути *здатними*: методично обґрунтовано викладати спеціальну дисципліну та планувати розподіл навчального матеріалу; забезпечувати виконання навчальної програми зі спеціальної дисципліни; брати участь у методичній роботі кафедри; використовувати найбільш ефективні методи, методики, технології, засоби та форми навчання, які характерні, з одного боку, для вищої професійної освіти, а з іншого – для системі вищої освіти МНС України; діагностувати успішність курсантів у навчальній діяльності та визначати їх навчальні перспективи; забезпечувати дотримання курсантами вимог навчальної дисципліни та формувати у них культуру навчальної та майбутньої професійної діяльності; стимулювати навчальну діяльність курсантів і формувати в них мотивацію майбутньої професійної діяльності; проводити додаткові факультативні заняття; керувати науковою роботою курсантів; проводити індивідуально-виховну роботу з курсантами тощо.

Таким чином, їхня педагогічна діяльність, по-перше, відбувається в умовах великого нервово-психічного та комунікативного навантаження, а педагогічне спілкування має інтенсивний характер. Безумовно, сфера їхньої діяльності та її специфіка висувають підвищені вимоги до провідних якостей як фахівця в сфері «людина»-«людина»: уміння керувати, вчити, виховувати, “здійснювати корисні дії щодо обслуговування різних потреб людей”; уміння слухати та вислуховувати; широкий кругозір; мовна (комунікативна) культура; орієнтованість на розуміння душевних проявів інших, уміння спостерігати та відмічати емоційно-почуттєві та інші особистісні вияви людини, її поведінку; уміння та спроможність подумки уявляти, моделювати внутрішній світ іншої людини, а не приписувати їм свій, власний або інший, який знайомий з досвіду; проектувальний підхід до людини, який ґрунтується на впевненості, що вона завжди може стати кращою; здатність до співпереживання; спостережливість; глибока переконаність у правильності ідеї служіння народові загалом; розв’язання нестандартних ситуацій; високий ступінь саморегуляції (Є.О. Клімов) [7, с. 176-181].

По-друге, для реалізації своїх посадових обов’язків вони повинні мати розвинені *професійно важливі якості*, інтегральними серед яких є суб’єктні якості: “Здатність безпосереднього емоційно-вольового впливу на учнів та уміння на цій основі набути у них авторитету... Авторитарні здатності залежать від цілого комплексу особистісних якостей учителя, зокрема від його вольових якостей (рішучості, стійкості, наполегливості, вимогливості та ін.), а також від почуття відповідальності за навчання і виховання школярів, від переконаності учителя у тому, що він правий, від уміння передавати цю переконаність своїм вихованцям” [8, с.297].

По-третє, вони повинні мати спеціальні здібності: фахові здібності, фаховий досвід та спрямованість до педагогічної діяльності; схильність викладати навчальний матеріал у доступній для курсантів формі; практичне мислення; педагогічна інтуїція; педагогічна спостережливість та ін. Наприклад, *Н.В.Кузьміна* виокремлює дійсно педагогічну, формально педагогічну та хибно педагогічну види спрямованості викладача. Зрозуміло, що тільки перший вид педагогічної спрямованості надихає його до педагогічної діяльності, безпосередньо сприяє формуванню педагогічної культури, допомагає подолати труднощі у професійному становленні та досягти вершин педагогічної майстерності: “Справжня педагогічна спрямованість полягає в стійкій мотивації на формування особистості учня засобами предмета, що викладається, на переструктуруванні предмета з рахунком на формування висхідної потреби учня у знанні, носієм якого є педагог” [9, с.16-17].

По-четверте, суттєвий інтерес представляють обмеження, які висуваються до соціономічних професій, у тому числі й до педагогів: “Протипоказаннями до вибору професій даного типу є дефекти мовлення, невизначена мова, поринання в себе, явні фізичні недоліки..., як це не сумно, некмітливість, надмірна повільність, байдужість до людей, відсутність ознак безкорисливого інтересу до людини – інтересу “просто так” [7, с. 181].

По-п’яте, вищевикладене висуває до нього особливу вимогу – бути автономним у педагогічній діяльності. Автономність чи суб’єктність викладача забезпечуються адекватною самооцінкою, саморефлексією, самодетермінацією і саморегуляцією в педагогічній діяльності; загально-професійною, фаховою і педагогічною компетентністю; психічною стійкістю; професійним і фаховим інтелектом, розвиненістю практичного мислення; активністю у фаховій і педагогічній діяльності; позитивною професійною «Я»-концепцією; здатністю цілеспрямовано доводити та відстоювати свою суб’єктність, усвідомлювати та сприймати суб’єктність іншої людини – курсанта та ін.

Отже, *професійно-педагогічна суб’єктність викладача спеціальних дисциплін* – це його унікальна функціональна автономна система, що має безпосередній прояв у педагогічній і професійній діяльності. Основними її психічними механізмами є самооцінка, саморефлексія, саморозвиток, самодетермінація та самоорганізація викладача в педагогічній діяльності, що проявляється в свідомому ставленні до себе, до професійної діяльності, до педагогічної діяльності та найголовніше – до курсантів як до суб’єктів

навчальної та майбутньої фахової діяльності. *О.М. Волкова* наголошує, що специфіка суб'єктності викладача полягає у тому, що він ставиться не тільки до самого себе як до суб'єкта власної діяльності, але і до учня як до суб'єкта діяльності [3].

Його професійно-педагогічна суб'єктність, необхідність суб'єктних якостей зумовлені вимогами до нього, призначенням, специфікою та особливостями педагогічної діяльності в системі вищої освіти МНС України. Специфіка його діяльності витікає з призначення та специфіки функціонування вищої професійної освіти в системі МНС України. *Основна специфіка педагогічної діяльності* викладача пов'язана з курсантами ВНЗ МНС України, які здобувають, по-перше, вищу професійну освіту; по-друге, специфічну вищу освіту для діяльності в екстремальних умовах; по-третє, професійну суб'єктність і поступово стають суб'єктами екстремального виду діяльності. Для цього викладач уводить курсантів у фахове середовище, формує смисл і мотивацію їхньої майбутньої професійної діяльності в системі МНС України, сприяє набуттю ними основ професійної та фахової компетентності в межах своєї спеціальної дисципліни, виховує їх як суб'єктів специфічної діяльності.

У зв'язку з цим, *головне завдання викладача спеціальних дисциплін* полягає в спрямуванні навчально-пізнавальної активності курсантів на набуття професійної та фахової видів компетентності як майбутніх фахівців екстремального виду діяльності. Ці види компетентності набуваються шляхом різноманітних психічних перетворень, які зачіпають різні структури індивідуального професійного, фахового, життєвого та навчального досвіду курсантів. Це дає їм можливість бути самостійними у навчальній діяльності та набуті її культуру, опанувати основні складові компетентності, навчитися культурі фахової поведінки та професійного мислення. У зв'язку з цим, завданням викладачів є допомога курсантам пережити новий зовнішній – професійний і фаховий – досвід, навчити його аналізувати та перевести у внутрішній план, усвідомлювати необхідність його опанування для перетворення на суб'єкта екстремального виду діяльності.

Отже, його основна роль у вищій професійній школі полягає в управлінні навчальною діяльністю курсантів та її спрямуванні на набуття професійної та фахової компетентності, тобто він має стати для молодих людей тьютором, експертом, помічником, старшим товаришем, досвідченим фахівцем, керівником у формуванні суб'єкта спеціальної діяльності в системі МНС України. Так відбувається зміна його ролі: з ретранслятора знань у межах своєї спеціальної дисципліни він перетворюється в організатора, консультанта, помічника та старшого досвідченого товариша та фахівця для курсантів.

Ці завдання та роль є відображенням провідних функцій викладачів спеціальних дисциплін. Безумовно, з одного боку, вони реалізують всі функції, які притаманні викладачам ВНЗ, але з іншого – ці функції відбивають і специфіку їхньої педагогічної діяльності, що зумовлена призначенням ВНЗ МНС України. У процесі їх реалізації проявляється насамперед професійно-педагогічна суб'єктність. Ці функції вони реалізують у педагогічній діяльності, яка є різновидом професійної діяльності. Найголовніше – викладач має підготувати курсантів як суб'єктів екстремального виду діяльності до майбутньої професійної діяльності.

Постає педагогічна проблема – *викладач спеціальних дисциплін як суб'єкт педагогічної діяльності*. У науковій літературі містяться такі провідні ознаки поняття «суб'єкт»: свідома соціальна істота, чия практична і пізнавальна активність спрямована на об'єкт впливу та його перетворення; істота, яка має свідомість і волю та здатна діяти свідомо; джерело активності особи, яка спрямована на певний об'єкт діяльності; носій свідомої предметно-практичної діяльності, пізнання, спілкування та міжособистісної взаємодії; певна особа як джерело пізнання і перетворення дійсності, носій активності, свідомої діяльності; представник певного роду діяльності. Методологічна думка С. Рубінштейна щодо категорії «суб'єкт» така: «...категорія суб'єкта багатомодальна: вона виявляє не тільки різні... характеристики самого суб'єкта, а і його різні ставлення до світу. Такими... є принаймні ставлення: пізнавальне, діяльнісне (діяльність), етичне (ставлення до іншої людини) і споглядальне» [11, с.40].

М.С.Каган виокремлює такі ознаки суб'єкта: головна ознака – активність на протигагу пасивності об'єкта; основні ознаки – свідомий і самосвідомий характер його активності; унікальність і нестандартність [5, с. 91-97]. Однозначно, кожен викладач є суб'єктом педагогічної діяльності, оскільки «суб'єктом може бути окрема людина тією мірою, якою вона володіє ...якостями, тобто є особистістю і чинить як особистість» (О.Ф.Лосєв) [10, с. 100].

Суб'єктом є така особа, яка перебуває на вищому рівні активності та автономності: «Найважливіша з усіх якостей людини – бути суб'єктом, тобто творцем своєї історії, свого життєвого шляху. Це означає ініціювати і здійснювати насамперед практичну діяльність, спілкування, поведінку, пізнання, споглядання та інші види специфічної людської активності... досягати необхідних результатів» (А.В. Брушлінський) [1, с. 30].

Отже, викладач як суб'єкт педагогічної діяльності означає системно та якісно визначений спосіб

самодетермінації, самоорганізації та саморегулювання ним своєї педагогічно доцільної суб'єктної поведінки, педагогічного спілкування та педагогічної діяльності. Ним є кожен викладач спеціальних дисциплін, який має професійну свідомість і самосвідомість, рефлексію та саморефлексію, самодетермінацію та саморегуляцію своєї педагогічної діяльності, виступає представником гуманної діяльності, яка має педагогічну спрямованість і орієнтована на розкриття інтелектуальних, особистісних, професійних, фахових і спеціальних здібностей та потенційних його здатностей у процесі реалізації педагогічних функцій.

Сутнісні характеристики викладача спеціальних дисциплін.

1. Суб'єктна активність – це інтегральний прояв особистості як особи, фахівця і педагога, що проявляється в здатності до свідомої самодетермінації та саморегуляції педагогічної діяльності: «Для людини як суб'єкта свідомість особливо суттєва, оскільки власне в процесі рефлексії вона формує і розвиває свої цілі, тобто цілі діяльності, спілкування, поведінки, споглядання та інші види активності...» [2, с. 20]. Ця активність має творчий характер і забезпечує викладачу відносну незалежність як від сил природи, суперечливих соціальних вимог до нього, так і від шаблонних вимог до професійної та педагогічної діяльності.

2. Продуктивність – це здатність викладача, з одного боку, до постійного суб'єктного, професійного та фахового саморозвитку і самовдосконалення у педагогічній діяльності, вдосконалення результатів своєї діяльності та самого себе як суб'єкта педагогічної діяльності, а з іншого – до перетворення курсанта в суб'єкта навчальної та квазіпрофесійної діяльності. Вік, в якому знаходяться курсанти, – це надзвичайно важливий етап прояву та утвердження їхніх суб'єктних структур і насамперед суб'єктної позиції, оскільки «...він знаменує собою перехід від егоцентричної позиції підростаючої особистості... до рефлексивної щодо самої себе та інших людей. У цьому віці відбуваються якісні зміни в різних психічних сферах – пізнавальній, вольовій, емоційній і виникає ряд новоутворень, які свідчать про інтенсивний розвиток рефлексивних процесів у сфері свідомості» [16, с. 265].

3. Цілісність, інтегральність і системність суб'єктних властивостей, якостей і проявів викладача у педагогічній діяльності. Цілісність суб'єкта означає єдність, інтегративність і системність не тільки його діяльності, але й усіх видів активності. Це пов'язано з тим, що педагогічна діяльність багатогранна і нестереотипна і тому потребує від викладача творчості, терплячості, толерантності, суттєвого емоційно-вольового напруження та готовності до розв'язання будь-яких педагогічних ситуацій, які виникають у педагогічній діяльності. Викладачі спеціальних дисциплін часто опиняються в нешаблонних навчально-виховних ситуаціях, успішно вийти з яких можна тільки завдяки професійному інтелекту, практичному мисленню, професіоналізму, готовності та здатності брати на себе відповідальність за рішення.

4. Усвідомлення та сприйняття не тільки своєї професійної суб'єктності, а насамперед суб'єктності іншої особи – курсанта. Цей прояв украй важливий, а дуже часто й вирішальний в успішності його педагогічної діяльності, оскільки він постійно перебуває в динаміці суб'єктності, що пов'язана з установами міри співвідношення полюсів «Я» (педагог) – «Інший» (курсант) у процесі розв'язання різних педагогічних задач і завдань. Сутнісною ознакою, за якою викладач виокремлює і стверджує себе в просторі індивідуального, професійного та історичного буття, є, з одного боку, його суб'єктність у педагогічній діяльності, а з іншого – формування професійної суб'єктності курсанта у межах своєї спеціальної дисципліни та її підтримання.

5. Ініціація суб'єктної позиції курсантів у навчальній і квазіпрофесійній діяльності через перетворення на предмет їхньої рефлексії та саморефлексії таких складових навчальної та майбутньої професійної діяльності в системі МНС України: цілі, смисл і цінності навчальної діяльності взагалі та вивчення конкретних спеціальних дисциплін зокрема; цілі, смисл і цінності майбутньої професійної діяльності взагалі та як конкретного фахівця, зокрема; основні складові професійної та фахової компетентності як головного показника успішності в навчальній діяльності; основні професійні дії, операції та здатності, які лежать в основі успішності майбутньої професійної діяльності; основи самоменеджменту в навчальній діяльності.

Вищевикладене дає можливість зробити методологічні **висновки**.

1. Суб'єктність викладача – це його найважливіша інтегральна професійно важлива якість.

2. Професійно-педагогічна суб'єктність викладача спеціальних дисциплін – це його найважливіша інтегральна якість як професіонала і педагога в ВНЗ МНС України.

3. Поняття «професійний суб'єкт» щодо викладача спеціальних дисциплін є інтегральною особистісно-професійною якістю, що актуалізується в педагогічно доцільній поведінці, спілкуванні та діяльності. Основними психологічними механізмами актуалізації професійної суб'єктності є саморефлексія, самодетермінація та саморегуляція педагогічної діяльності.

Перспективні напрями подальших наукових пошуків: обґрунтування теоретико-методологічних основ педагогічної діяльності викладачів спеціальних дисциплін.

Література

1. Брушлинский А.В. Психология субъекта: некоторые итоги и перспективы / А.В. Брушлинский // Известия Российской академии образования. – М. : Магистр, 1999. – С. 30-41.
2. Брушлинский А.В. Субъект: мышление, учение, воображение : Избранные психологические труды / А.В. Брушлинский. – М.-Воронеж: Академия педагогических и социальных наук, 1996. – 392 с.
3. Волкова Е.Н. Субъектность педагога (Теория и практика) : дис. ... доктора психол. наук : 19.00.07 / Е.Н. Волкова. – Москва, 1998. – 308 с.
4. Ги Лефрансуа. Прикладная педагогическая психология / Лефрансуа Ги. – СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.
5. Каган М.С. Мир общения / М.С. Каган. – М. : Политиздат, 1988. – 253 с.
6. Каптерев П.Ф. Дидактические очерки. Теория образования / П.Ф. Каптерев // Каптерев П.Ф. Избр. пед. соч. – М. : Педагогика, 1982. – С. 270-652.
7. Климов Е.А. Образ мира в разнотипных профессиях : [учеб. пособие] / Е.А. Климов. – М.: Изд-во МГУ, 1995. – 224 с.
8. Крутецкий В.А. Психология обучения и воспитания школьников : [кн. для учителей и классных руководителей] / В.А. Крутецкий. – М.: Просвещение, 1976. – 304 с.
9. Кузьмина Н.В. Профессионализм деятельности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1989. – 167 с.
10. Лосев А.Ф. Миф. Число. Сущность / А.Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1994. – 919 с.
11. Людина. Суб'єкт. Вчинок: Філософсько-психологічні студії / За заг. ред. В.О. Татенка.- К.:Либідь, 2006.- 360 с.
12. Маркова А.К. Психология труда учителя / А.К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
13. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 416 с.
14. Петровский В.А. Личность: феномен субъектности : [учеб. пособие] / В.А. Петровский. – Ростов на Дону: Феникс, 1993. – 509 с.
15. Психологія суб'єктної активності особистості: Матеріали міжнар. наукової конференції [“Підростаюча особистість як суб'єкт психічної активності, саморозвитку і творчості”], 12-14 жовтня 1992 р., м. Київ. – К., 1993. – 227 с.
16. Слостенин В.А. Субъектно-деятельностный подход в общем и профессиональном образовании / В.А. Слостенин. – М. : Магистр-пресс, 2000. – 488 с.